

1. Introducció. Què és l'economia?

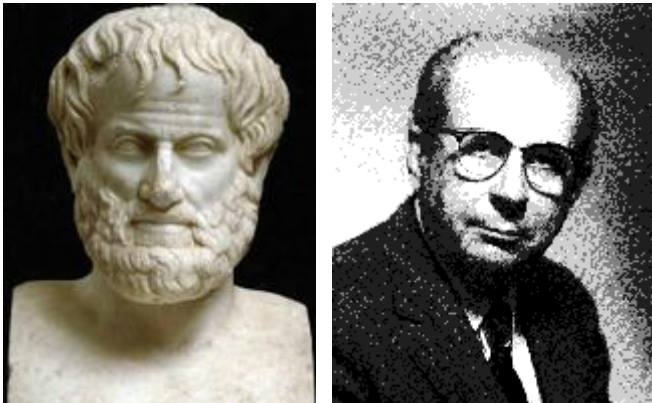
Segons **Aristòtil**, l'**economia** (del grec 'οίκος', llar, i 'νόμος', gestió) té com a objectiu "**l'art de viure i de viure bé**". Es tractaria, doncs, de gestionar la nostra llar al millor que sigui possible amb vista a aconseguir el màxim benestar individual i col·lectiu possible. El mateix concepte reapareix en els manuals d'economia actuals quan es defineixen els objectius de l'economia, que són "**maximitzar la satisfacció de les necessitats humanes a partir de l'ús de recursos escassos**".

Figura 1. Aristòtil. Font: el-parlante.com

L'economia esdevé, així, un mitjà i no un fi en si mateixa. Segons aquestes definicions, el creixement econòmic només té sentit en la mesura que serveix a l'**art de viure** o, segons les discussions al voltant de la sostenibilitat, **a la satisfacció de les necessitats de les generacions presents i futures de manera equitativa**.

En aquest sentit, com planteja **Nicholas Georgescu-Roegen**, podem parlar d'una **economia de la vida** a tots els nivells: tots els éssers vius transformen els recursos (o aquells recursos que els són útils) per satisfer les seves necessitats per **viure i viure bé**, alhora que, en aquest procés, transformen el seu entorn. Espècies socials com són els éssers humans, les abelles, els castors o les formigues ho fan, a més, dins d'un procés de producció i divisió social del treball.

Figura 2. Nicholas Georgescu-Roegen, pare de l'anomenada 'bioeconomia'. Font: ecopolitica.org

Fonaments d'economia

2. Valor d'ús i valor de canvi

En la mesura que el "bon viure" depèn del **valor d'ús**, l'acumulació de **valors de canvi** (mesurada pels indicadors de creixement econòmic) o l'obtenció d'un benefici monetari més gran per si mateix no tenen sentit. Per a l'"economia de la vida", el fonamental són els valors d'ús, la utilitat d'un bé o servei, no el seu valor mercantil. Per això, la lògica del valor de canvi ha d'estar subordinada a la del valor d'ús.

En aquest sentit, Aristòtil diferenciava entre '**oikonomía**' i **crematística** (del grec '**khrema**', riquesa, possessió, diners).

Per a l'estudi i pràctica de la primera, s'inclouen totes aquelles activitats humanes relacionades amb la transformació dels recursos del nostre entorn (llar) amb vista a la producció i distribució de valors d'ús.

El **valor de canvi** com lògica particular de l'economia només apareix en el mercat (crematística) definida com "**l'art i la ciència de l'adquisició**". En la mesura que aquesta adquisició visa l'intercanvi de valors d'ús escassos internament en la "**llar**" a canvi d'aquells que es produeixen en abundància, Aristòtil considerava la crematística part integrant de l'economia. No obstant això, com objectiu en si mateix (simplement acumular més valors de canvi), la crematística es converteix en mer "**art de guanyar diners**", dissociat del "**bonviure**". Per basar-se en una lògica radicalment diferent (quantitativa en lloc de qualitativa, il·limitada en lloc de limitada, fi en si mateixa i no més un mitjà) aquesta forma de crematística era considerada per Aristòtil "**antinatural**" i "**moralment inferior**" a aquell tipus de crematística que si es subordinada a la lògica oikonomíca del "viure i viure bé" (veure figura 3).

Figura 3. L'economia segons Aristòtil. Font: elaboració pròpia

Fonaments d'economia

3. Formes d'economia

Entenent l'economia més enllà de la crematística, l'historiador econòmic [Karl Polanyi](#) identifica quatre formes bàsiques per les quals les diferents societats organitzen i orienten la seva activitat econòmica amb la intenció de produir, distribuir i consumir valors d'ús:

- a) l'[autosuficiència](#),
- b) la [reciprocitat](#),
- c) la [redistribució](#),
- d) el comerç (compra i venda de béns i serveis).

De les quatre, les tres primeres formes d'organització social de la producció i distribució de valors d'ús no passen per la crematística i només en el comerç intervé la lògica del valor de canvi, la lògica inherent a les relacions de compra i venda (vegeu la figura 4).

Figura 4. El procés econòmic segons Karl Polanyi. Font: elaboració pròpia

Cadascuna d'aquestes formes d'economia va associada a unes formes d'organització social, jurídica i cultural determinades.

L'**autosuficiència** requereix l'autonomia individual i la capacitat de gestionar els recursos de manera autònoma i apropiat-se'n.

La **reciprocitat** s'associa a relacions de simetria i cultures en què el jo és reconegut com una forma important d'identitat social, amb la qual cosa s'assegura un cert equilibri en els intercanvis en la mesura que l'agent individual alhora que és generós amb els altres també es beneficia de la generositat aliena.

La **redistribució** requereix una organització jeràrquica de la societat, en la qual les formes de producció o distribució del producte social es gestionen i es determinen a partir del talp de la piràmide (el patriarca, el senyor o l'estat actual).

El **comerç** ja s'associa a l'intercanvi privat entre dos agents formalment lliures i, per tant, lliures per negociar les condicions del contracte de compravenda entre si. Segons això, també requereix que hi hagi propietat privada i, així, una relació objectivada entre el subjecte (propietari) i l'objecte (la mercaderia), sobre el qual el propietari té plens drets i del qual pot disposar lliurement.

4. Orígens i desenvolupament històric de l'economia de mercat moderna

Els mercats com a tal ja existeixen des de l'edat de la pedra, quan el bescanvi i, posteriorment, l'ús de monedes —petxines, pedres o metalls— servien als diferents grups socials per intercanviar els excedents o una part del seu producte.

No obstant això, sempre eren accessoris i estaven circumscrits a uns productes i àmbits determinats, ja que el gruix de la (re)producció i distribució dels valors d'ús es regia per criteris no crematístics.

També en l'edat mitjana i durant el període mercantilista, els mercats van estar políticament i socialment controlats, atès que una sèrie de valors i mesures en limitaven l'abast i també l'abast de la propietat privada. Un senyor feudal no era lliure propietari ni del seu feu ni dels servents —en el sentit que ho serien els terratinents esclavòcrates del nou món—, ja que no els podia vendre (no hi havia un mercat de feus o de servents, sinó que tot s'organitzava dins de la lògica jeràrquica redistributiva feudal) ni disposar-ne lliurement, atès que una sèrie d'ordenaments jurídics, culturals i morals en determinaven els drets d'usdefruit i de consum. És per això també que, si més no fins a finals del segle XVIII, la paraula 'mercat' feia referència a un espai físic on les persones intercanviaven béns i serveis, i no a un ens institucional abstracte que ordenava el funcionament de la vida econòmica a partir de la lliure contractació entre **agents econòmics racionals**, desproveïts de cap altre tipus de condicionants que no fossin els morals o culturals.

La Institución del mercado

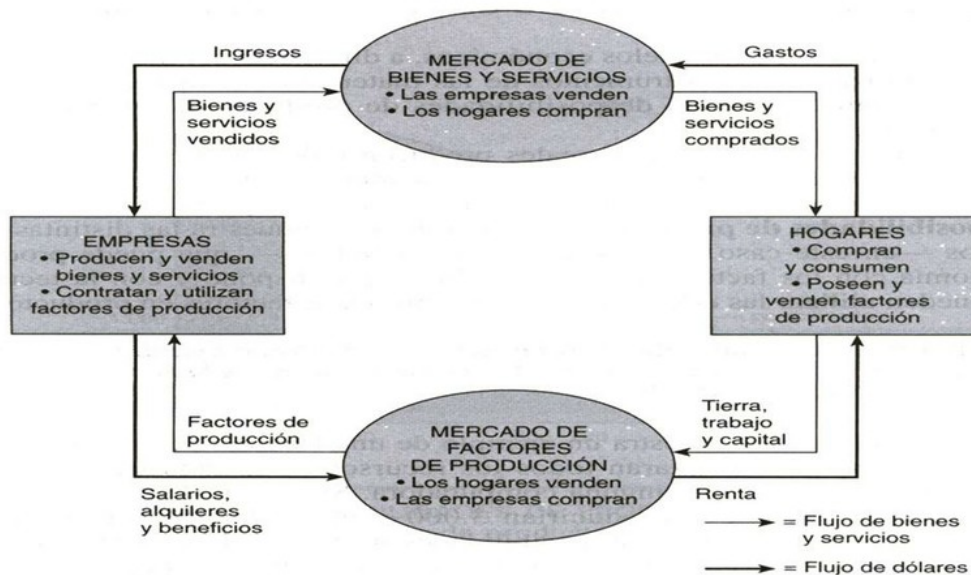

Figura 5. Esquema de la institució del mercat

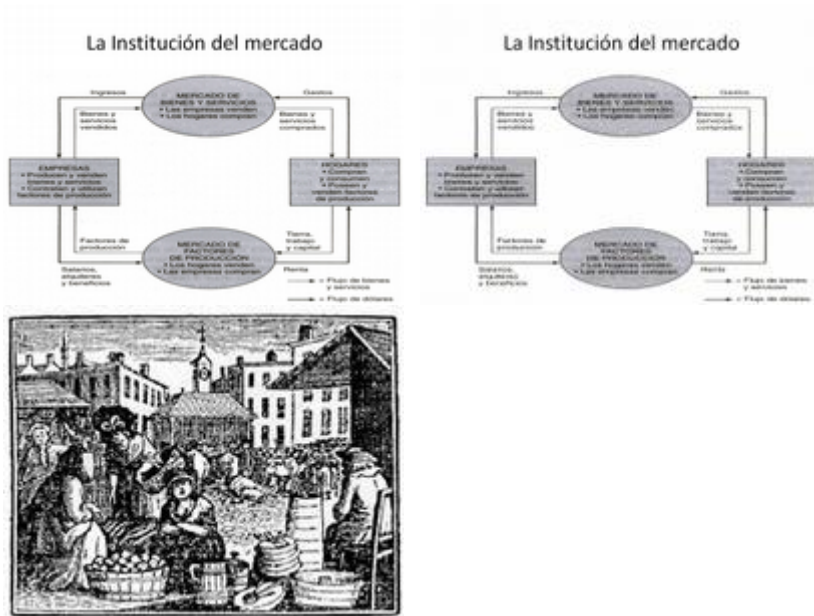
Va ser només a partir del segle XVIII, acompanyant la Revolució Industrial, que sorgeix la idea de mercat com una institució abstracta capaç de regular i orientar l'activitat socioeconòmica. És en aquest moment que **es comença a limitar la definició de l'economia a la dimensió crematística** (és a dir, les relacions de mercat) i **es comença a veure la lògica crematística** (acumulació de valors de canvi) **com un objectiu 'per se'** i, cada vegada més, com a sinònim d'economia. És per això que, avui dia, quan parlem d'indicadors econòmics pensem en indicadors de mercat i no, com hauria de ser, en indicadors de benestar.

Figura 6. Mercat del segle XVIII. Font: jasa.net.au

Figura 7. Mercat de Bolívia. Font: ahorabolivia.com

5. L'economia moderna

Per al desenvolupament modern, el subsistema crematístic de subordinació es converteix en l'element estructurador i la finalitat última del desenvolupament. El concepte '**desenvolupament**' es redueix al creixement de l'activitat de mercat i es considera "país desenvolupat" el país en què, en el fons, cada vegada més la satisfacció de les necessitats s'aconsegueix per mitjà del mercat i no mitjançant l'autosuficiència o la reciprocitat (per a tots els efectes, la redistribució també es pot aplicar al producte del mercat, com s'esdevé en els països "desenvolupats" d'Europa).

En un sistema dominat per la lògica del mercat, la producció, el comerç i el desenvolupament de la tecnologia, l'economia es regeix per la lògica del valor de canvi, de la rendibilitat, i no per la del valor d'ús, del benestar aportat pel producte en si.

I perquè funcioni l'economia de mercat, la societat es converteix en una societat de mercat: les persones, les empreses i també els governs han de funcionar segons un càlcul econòmic, crematístic (buscant sempre el màxim creixement, la màxima rendibilitat) i no en funció d'altres consideracions de caràcter ètic, moral o polític, ja que això distorsionaria el funcionament del mercat, els equilibris entre l'oferta i la demanda. La **raó instrumental** i no més la **raó comunicativa** passa a ser dominants. No més el "**viure i viure bé**", sinó el "**art de guanyar diners**" és, així, el que passa a regir el desenvolupament modern.

Figura 8. Mercat de tonyina al Japó. Font: smh.com.au

Figura 9. Borsa de Nova York. Font: solo-opiniones.com

Figura 10. Mercat de la prostitució. Font: blog.lib.umn.edu

6. Indústria i mercat lliure

La **indústria** es caracteritza per un enorme augment de la productivitat del treball humà. Per sostenir la producció necessita tant grans mercats en què es distribueixin els productes com un flux continu d'entrada de factors de producció (capital, treball i recursos naturals; matèries primeres, energia, etc.).

En aquest sentit, podem dir que la indústria entra en contradicció amb l'autoproducció i també la reciprocitat, en la mesura que aquestes requereixen en certa manera les relacions directes, d'escala local, incapaces de proveir els volums de recursos i de consums que necessita la indústria. Per bé que es pugui estructurar una indústria basada en l'economia redistributiva (com va ser el cas del model soviètic i que observem en les empreses públiques), el seu caràcter burocràtic sovint esdevé incompatible amb la gestió d'una indústria diversificada, complexa i que experimenta ràpides innovacions i canvis tecnològics.

Figura 11. Krupp. Font: flatrock.org.nz

Si a això sumem el gran cost que comporta muntar una indústria quant a edificis, màquines, contractacions, etc., podem entendre l'afirmació de Polanyi que, tot i que segurament seria una simplificació exagerada atribuir a la indústria l'emergència del sistema de mercat modern, ambdós estan estretament connectats. Per això, també, una crisi en els mercats (encara que tingui un origen purament financer) acaba mutant en una crisi de la indústria, com va passar el 2008.

Figura 12. Indústria. Font: isaacaltereago.blogspot.com

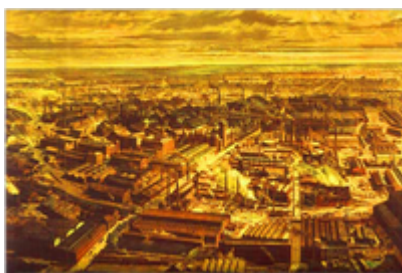
No és, així, cap coincidència que els primers economistes a entendre l'economia en termes crematístics (estudiant exclusivament les relacions de mercat, deixant de banda la cultura, la societat i les relacions ecològiques amb l'entorn) fossin els clàssics de la Gran Bretanya, bressol de la Revolució Industrial i potència comercial i promotora del lliure comerç al llarg de tot el segle XIX. En fer-ho (ignorant, per exemple, l'interès dels fisiòcrates francesos per l'origen ecològic de l'excedent en l'agricultura i en la naturalesa en general), van reflectir la creixent productivitat de la indústria (en detriment de l'agricultura) i els interessos industrials per promocionar i ampliar el mercat lliure.

Figura 13. La guerra de l'opi. Font: factoidz.com

Figura 14. Londres a principis del segle XIX. Font: bbc.co.uk

7. El liberalisme econòmic

Totes aquestes transformacions en la forma de concebre i practicar l'economia es legitimen, ideològicament, pel sorgiment del liberalisme econòmic, que, per analogia amb el liberalisme polític que plantejava els drets de llibertat i de sobirania de l'individu d'actuar i decidir en l'arena política, plantejava la llibertat del propietari (sigui com a productor, comerciant o consumidor) de contractar i actuar de manera sobirana en l'arena econòmica.

Això plantejava importants qüestions morals en la mesura que no només els valors culturals col·lectius heretats sinó també els interessos instrumentals individuals eren defensats com a legítims a l'hora d'actuar.

Adam Smith, el pare del liberalisme econòmic i de la ciència econòmica moderna, des de la seva perspectiva de filòsof de la moral tenia una tasca difícil a les mans: com podia justificar que la vida econòmica i social s'organitzés sense cap tipus de directives ètiques i morals, permetent l'explotació de l'home per l'home i la destrucció del medi al servei del benefici privat? Com podia creure i explicar que de la competència entre els egoïsmes privats podia emergir el bé comú? Com podia explicar que seguint la lògica crematística del valor de canvi s'aconseguia assolir els objectius de l'"oikonomia", del viure bé, que és el que ell es va proposar fer en escriure la seva investigació sobre l'origen de la **riquesa** de les nacions?

Figura 15. Adam Smith, pare del liberalisme econòmic i del concepte de 'mà invisible'. Font: [blogspot](#)

Davant d'aquestes qüestions, que xocaven amb la concepció de l'economia clàssica i, entre altres, amb l'ètica cristiana medieval, Adam Smith evoca la famosa imatge de la **mà invisible**, un mecanisme suprahumà capaç de convertir la competència privada en col·laboració col·lectiva i l'egoïsmes privat en virtut pública.

Smith va establir la noció que no cal preocupar-se per determinar els principis ètics que han de regular l'acció individual, sinó simplement crear les condicions institucionals perquè la competència crematística entre els diferents 'agents econòmics' es pugui donar en la màxima expressió.

D'aquesta competència —basada únicament en les relacions d'oferta i demanda en el mercat, sense cap altre criteri de caràcter ètic o moral—, n'emergiria per art de màgia de la **mà invisible** el desenvolupament més beneficiós per a tothom (vegeu la figura 14).

És aquesta la noció que, fins ara, fonamenta ideològicament les polítiques de lliure comerç i de privatització en la mesura que es considera que la competència de mercat promou la innovació, amb menys costos per al consumidor i, de forma genèrica, el desenvolupament, que cada vegada més s'entén en termes de creixement crematístic.

Figura 16. Esquema del liberalisme econòmic. Font: elaboració pròpia

WTO OMC

Figura 17. Logos de diversos organismes financers mundials. Font: les mateixes institucions

WTO OMC

«No es por la insensibilidad del comercio, del comercio y del comercio por lo que podemos contar con nuestra civilización, sino por su propio interés»

«Tan pronto como una porción de tierra se convierte en propiedad privada, sus dueños, como los demás hombres, desean enriquecerse, desean enriquecerse»

Adam Smith

«La mano invisible del mercado»

8. La crisi de l'economia de mercat i les falses mercaderies

No obstant això, encara que és cert que després de l'emergència del mercat lliure acompanyant la Revolució Industrial i l'ús indiscriminat dels combustibles fòssils que va originar vam poder observar un augment espectacular i exponencial en les innovacions tecnològiques, la reproducció de coses i de persones, també és cert que tot aquest procés va venir acompanyat de transformacions i crisis socials, ecològiques i també econòmiques. Així com la mà invisible va esdevenir un poderós instrument per impulsar la producció i el creixement crematístic, també va generar una sèrie d'**externalitats** i destruccions.

Segons **Polanyi**, això es deu al fet que hi ha una limitació intrínseca i fonamental en la lògica del valor de canvi, de la crematística, a l'hora d'aplicar-la a tot allò que ell va anomenar '**falses mercaderies**'. Polanyi identifica tres categories fonamentals d'aquestes falses mercaderies: la terra (o, el que seria el mateix, els recursos naturals), els diners i el treball humà. Tots tres són fonamentals per a la indústria. No obstant això, cap dels tres no són, d'entrada, mercaderies produïdes per al mercat en funció d'un càlcul crematístic de cost- benefici, per la qual cosa no responen a la regulació del mercat.

Figura 18. Karl Polanyi. Font: nodo50.org

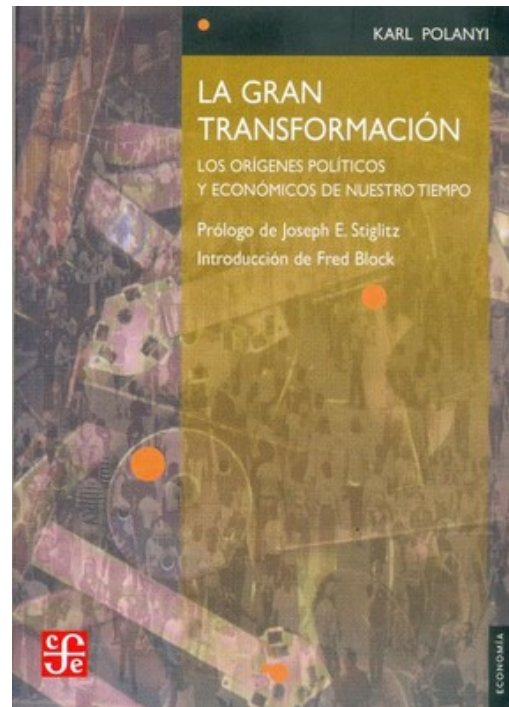

Figura 19. 'La gran transformació', Karl Polanyi. Font: entrelectores.com

9. Els diners i la crisi en l'"economia real"

El diner té una existència determinada per una decisió política, de les finances públiques i privades, que determina la massa monetària que es posa en circulació.

Encara més, pel que fa al diner **el seu únic valor d'ús és que sigui acceptat com a valor de canvi**. Per això, el diner reposa sobre una convenció social, en què tothom confia. Una vegada que aquesta confiança es perd —cosa que ja s'ha esdevingut diverses vegades en el passat—, el seu valor alternatiu (per exemple, construir castells de bitllets) és gairebé nul. Deixa de servir com a mercaderia. No obstant això, el diner és fonamental per al mercat. De fet, per a una societat de mercat és tan important com ho són per a una societat agrícola les pluges. L'excés genera processos (hiper)inflacionistes, la manca, sequeres de demanda i, en conseqüència, acumulació d'estocs i fallides generalitzades en la indústria, com hem pogut comprovar en la recent crisi financera, els efectes de la qual encara observem.

Figura 20. Dòlar de Zimbabwe. Font: welt.de

Figura 21. Jugant amb diners. Font: moneytipcentral.com

Figura 22. Hiperinflació a Zimbabwe. Font: moneytipcentral.com

Figura 23. Inflació. Font: moneytipcentral.com

10. Treball alienat i la crisi social del capitalisme

El treball assalariat, alienat, és fonamental per a la indústria capitalista. No obstant això, com afirma Polanyi, la "força de treball humana" no és una mercaderia qualsevol, ja que no es pot dissociar de l'ésser humà que aporta aquesta peculiar mercaderia. Tant el seu consum (i la manera com es consumeix) com la manca de consum tenen inevitables i, sovint, dramàtiques conseqüències.

És per això que els drets de "consumidor sobirà" (garantits per a altres mercaderies) han de ser radicalment limitats (per tota una sèrie de regulacions socials i laborals), ja que si no es limiten s'imposa una realitat dickensoniana, que encara avui dia podem trobar a les desregulades maquines del sud o en els cementiris de ferralla naval del sud-est asiàtic, i fins i tot en el nostre país, en la mesura que la "competitivitat de la indústria nacional" requereix una desregulació i una precarització laboral més grans.

Però també la falta de consum ha de ser contrarestatada per les polítiques socials i d'auxili a l'atur de l'Estat, ja que sense això viuríem una tensió social creixent. És a dir, cal la intervenció i regulació política del mercat i de la societat. En la mesura que els interessos del treballador (venedor) i de l'ocupador (comprador/consumidor) no coincideixen, el mercat és —i sempre ha estat— una font de conflicte i lluita social.

Figura 24. Ford. Font: lovefords.org

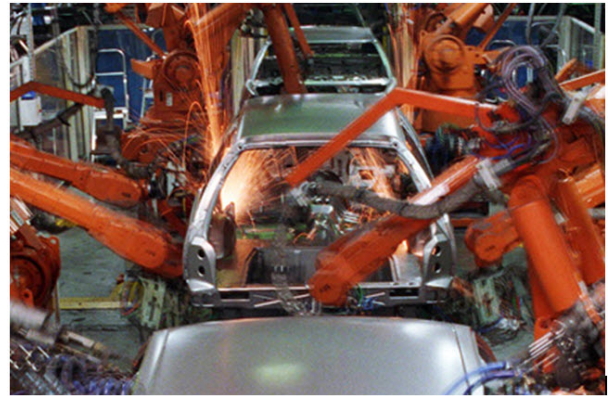

Figura 25. Robots. Font: drive.com.au

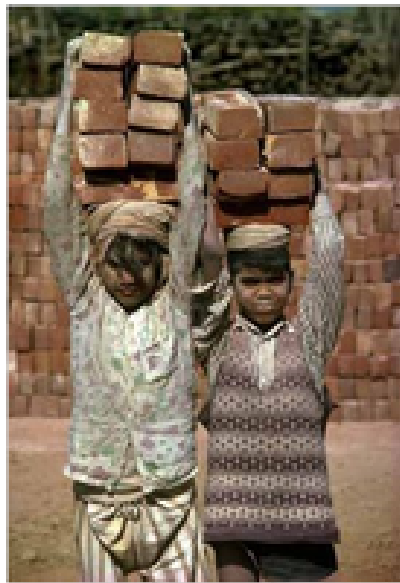

Figura 26. Treball infantil. Font: epakistantimes.blogspot.com

11. La natura i la crisi de sostenibilitat del capitalisme

També els recursos naturals, en forma de matèria primera, fonts d'energia i serveis ecosistèmics, són mercaderies fonamentals per al funcionament i el manteniment de la indústria. No obstant això, es tracten de dinàmiques, processos i béns que es donen de forma aliena a la lògica del mercat i els estímuls de preus.

Contràriament a les mercaderies normals —reproduïbles—, l'augment dels preus no es tradueix en un increment de l'oferta o viceversa. Els bancs de tonyina salvatge, la vida de l'Amazònia o els huracans tropicals no responen directament a la disposició a pagar dels potencials consumidors o víctimes. És per això també que deixar-ho tot a la mà invisible de l'autoregulació del mercat no funciona, ja que, sense una regulació i un control polític i cultural de les nostres relacions amb l'entorn, aquest seria destruït i saquejat com ja ha passat abans i com passa avui, en què aquesta regulació és absent o defectuosa.

Figura 27. Minería de bauxita. Font: news.eastvillagers.org

Figura 28. Oli Iraq. Font: activistpost.com

Serra Pelada garimpo. The largest South American gold rush, Bernadelli (1983)

Figura 29. 'Serra Pelada'. Font: colossusminerals.com

Figura 30. 'Tar sands'. Font: oilempire.us

12. Bibliografia

Libres

POLANYI, Karl; La Gran Transformación: Crítica del Liberalismo Económico; Madrid: la Piqueta, 1989.

STIGLITZ, Joseph E; El malestar en la globalización. Madrid: Taurus, 2002.

MARTINEZ ALIER, Joan; Introducción a la Economía Ecológica; Barcelona: Rubens Editorial, 1999.

Webs

[Portal Sostenibilidad](#)

Vídeos

'La isla de las flores' ([curtmetratge](#))

13. Activitats

14. Crèdits

Com citar aquesta unitat?

Stahel, A. *Fonaments d'economia*. A: Carrera, E.; Segalàs, J. (ed.). *Tecnologia i Sostenibilitat* [en línia]. Terrassa: Universitat Politècnica de Catalunya. Càtedra UNESCO de Sostenibilitat, 2010 [Consulta: dia mes any]. Disponible a: <<http://tecnologiaisostenibilitat.cus.upc.edu>>

Els continguts d'aquesta unitat han estat elaborats per:

Andri Stahel

Càtedra UNESCO de Sostenibilitat

Universitat Politècnica de Catalunya

stahel@catunesco.upc.edu

